

ADAM WALASZEK

**ANTONI MAŁŁEK (1851-1917)
DZIAŁACZ POLONII AMERYKAŃSKIEJ:
MUZYK I POLITYK**

Termin „Polonia” – dla oznaczenia zjawiska rozproszenia Polaków w świecie – pojawił się wśród emigrantów po powstaniu styczniowym w Europie. Za Oceanem, w Stanach Zjednoczonych Ameryki bodaj pierwszy raz użył go dziennikarz i wydawca Władysław Dyniewicz w 1875 r.¹ Polonia w USA to grupa etniczna, czyli grupa społeczna, która powstała w wyniku procesów migracyjnych. Społeczność wyobrażona, konstruowana i bezustannie także rekonstruowana². Jej kultura funkcjonowała co najmniej na dwóch poziomach – prywatnym i publicznym³, a wpisane było w nią wyobrażenie na temat Starego Kraju, stosunek do Ameryki i własnej tożsamości.

Niezwykle istotną, choć do niedawna nieco niesłusznie zapomnianą formą kulturalnej aktywności Polonii była działalność towarzystw śpiewaczych, których praca również wpisywała się w zabiegi zmierzające do ukształtowania tożsamości grupy. Wysiłki te uznać należy za prace podejmowane na forum publicznym, które jednak propagowały określonego rodzaju rozumienie polskości i tożsamość. Gdy w latach 1888-1889 stworzono Związek Śpiewaków Polskich w Ameryce (ZŚPwA), jego dewizą były słowa: „Przez pieśń do

Prof. dr hab. ADAM WALASZEK – dyrektor Instytutu Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; e-mail: awalaszek@interia.pl

¹ A. B r o Ź e k, *Polonia amerykańska 1854-1939*, Warszawa 1977, s. 175.

² K. N. C o n z e n, D. A. G e r b e r, E. M o r a w s k a, G. E. P o z z e t t a, R. J. V e c c o l i, *The Invention of Ethnicity: A Perspective From the U.S.A.*, „Journal of American Ethnic History” 12(1992), nr 1, s. 3-41, zwłaszcza s. 21-26.

³ Tamże, s. 22.

serca, przez serce do Ojczyzny”. Celem zrzeszonych w Związku grup było pielęgnowanie mowy, języka, kultury oraz patriotyzmu członków i słuchaczy⁴. Repertuar grup stanowiły pieśni patriotyczno-wojskowe, polskie utwory popularne, wodewile, ale również arie i fragmenty operowe⁵.

W literaturze historycznej poświęconej grupom etnicznym wielokrotnie postulowano pisanie biografii etnicznych przywódców, przedstawicieli klasy średniej, także tych w szeregach Polonii amerykańskiej. Zbiorowy portret polonijnej klasy średniej zapewne długo jeszcze nie powstanie. Pojawiają się jednak szkice i krótsze opracowania poświęcone sylwetkom poszczególnych przywódców⁶. W porządkującym i podsumowującym dotychczasowy stan wiedzy artykule na temat życia politycznego skupisk polonijnych w USA, Stanislaus Blejwas pisał o dwóch możliwych i występujących w przeszłości postawach działaczy Polonii amerykańskiej. Oddawali się oni – pisze – „polityce polskiej” bądź „polityce polonijnej”. Podziały polityczne różnice rozmaite ugrupowania i osoby oznaczały odmienne rozumienie obowiązków emigrantów, podporządkowywanie ich działalności bądź interesom grupy etnicznej, bądź interesowi i przyszłości ziem polskich⁷.

Jedną z najbardziej zasłużonych postaci dla powstania i działalności polonijnego ruchu śpiewaczego był Antoni Małek. Mówiono o nim: „Nestor pieśni polskiej, założyciel pierwszych chórów kościelnych i świeckich” w Sta-

⁴ S. B l e j w a s, *The Polish Singers Alliance of America. Choral Patriotism*, Rochester-Woodbridge: University of Rochester Press 2005.

⁵ A. P o s e r n - Z i e l i Ń s k i, *Tradycja a etniczność. Przemiany kultury Polonii amerykańskiej*, Wrocław 1982, s. 145-147; B r o Ź e k, *Polonia*, s. 161; M. E. C y g a n, *Inventing Polonia: Notions of Polish American Identity, 1870-1990*, „Prospects. An Annual of American Cultural Studies” 23(1998), s. 220.

⁶ Por. V. R. G r e e n e, *Immigrant Leaders 1800-1910. Marginality and Identity*, Baltimore 1987; S. B l e j w a s, *Stanisław Osada: Immigrant Nationalist*, „Polish American Studies” 50(1993), nr 1; w tym numerze kwartalnika zamieszczono również sylwetki badaczy dziejów Polonii – Mieczysława Haimana, Karola Wachtla. Por. także np.: J. S z c z e p a Ń s k i, *Książd Aleksander Syski na Mazowszu i wśród Polonii amerykańskiej*, Ciechanów-Pułtusk 1994; D. S. B u c z e k, *Immigrant Pastor. The Life of the Right Reverend Monsignor Lucyan Bójnowski of New Britain, Connecticut*, Waterbury 1974; obszerna biografia: Richard E. C o h e n, *Rostenkowski: the Pursuit of Power and the End of the Old Politics*, Chicago 1997; A. W a l a s z e k, *Tomasz Siemiradzki: An Intellectual in Ethnic Politics*, „Polish American Studies” 67(2005), nr 2, s. 47-73; A. W a l a s z e k, *Teofil Antoni Starzyński (1878-1952) – w pięćdziesięciolecie śmierci*, w: *Z dziejów Polski i emigracji (1939-1989). księga dedykowana byłemu Prezydentowi RP Ryszardowi Kaczorowskiemu*, red. M. Szczerbiński, T. Wolsza, Gorzów Wielkopolski 2003, s. 491-505.

⁷ S. B l e j w a s, *Polonia and Politics*, w: *Polish Americans and Their History. Community, Culture, and Politics*, ed. J. J. Bukowczyk, Pittsburgh 1996, s. 121-151.

nach Zjednoczonych Ameryki⁸. „[...] więcej jak kto inny na laury sobie zasłużył” – notował wcześniej „Kurier Ilustrowany” z Milwaukee⁹. Jego postać pojawia się jedynie przelotnie na kartach syntez i monografii poświęconych Polonii amerykańskiej¹⁰. Pośród działaczy na polonijnej scenie nie jest z pewnością postacią najbardziej znaną. Dopiero niedawno monografia S. A. Blejwasa¹¹ przypomniła w sposób wyczerpujący rolę ZŚPwA w ogóle, a więc także Małłka (a właściwie dwóch braci Małłków). Warto poświęcić mu kilka słów. Był muzykiem, dyrygentem, kompozytorem, ale także działaczem, politykiem, którzy działał wśród Polaków w Ameryce w okresie formowania się Polonii. Propagował tyleż „polską”, co „polonijną” politykę¹². Znalazł się wśród pionierów, współtworzących społeczności polonijne.

Jego biografia wpisuje się w relację o losach ludzi z wczesnej fali emigracji, wywodzących się z zaboru pruskiego. Ojciec Antoniego, Stanisław, był organistą i muzykiem. Antoni urodził się 5 maja 1851 r. w Ogorzelinach w pow. chojnickim, w Prusach Zachodnich. Jak często w takich przypadkach, dane się różnią; ja zaufałem i podaję je za W. Kruszką i artykułem prasowym z epoki. Takie miejsce urodzenia podaje również Franciszek German. S. A. Blejwas natomiast błędnie mówi o Waldowie (Wałdowo, pow. Bytów), w ówczesnej regencji bydgoskiej, choć przyznaje, że German i Bolek podają inną miejscowość (Bolek – „Ogrozeliny”, ale to oczywisty błąd korektorski)¹³. Jego ojciec pracował jako organista w kościele w Wałdowie. 15 listopada 1868 r. Antoni został oficjalnie pomocnikiem ojca, nadal ucząc się,

⁸ A. O l s z e w s k i, *Historia Związku Narodowego Polskiego*, t. III, Chicago [1963], s. 192.

⁹ *Jubileusz Antoniego Małłka*, „Kurier Ilustrowany” (Milwaukee) 1(1908), nr 4, s. 5.

¹⁰ F. B o l e k, *Who's Who in Polish America*, wyd. III, New York: Harbinger House 1943, s. 284; F. G e r m a n, *Antoni Małłek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, Kraków 1974, s. 450-451.

¹¹ B l e j w a s, *The Polish Singers*; wcześniej Blejwas prezentował wyniki swoich badań w artykule ‘To Sing Out the Future of Our Beloved Fatherland’: *Choral Nationalism and The Polish Singers Alliance of America, 1889-1939*, „Journal of American Ethnic History” 19(1000), nr 1, s. 2-25.

¹² Innych wymienia Blejwas (*The Polish Singers*) oraz wcześniej L. T. Błaszczuk, *Polish Contribution to the Musical Life of America*, w: *Poles in America. Bicentennial Essays*, ed. F. Mocha, Stevens Point: Worzalla Publ. Co. 1978.

¹³ Ś.p. Antoni Małłek, „Dziennik Chicagoski” 5 II 1917, s. 6; W. K r u s z k a, *Historia polska w Ameryce*, t. IV, Milwaukee 1905; *Jubileusz*; A. W a l d o, *Sokolstwo. Przednia straż narodu. Dzieje idei i organizacji*, t. I, Pittsburgh 1956, s. 344; G e r m a n, *Antoni Małłek*, s. 450; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 24, 294; B o l e k, *Who's Who*, s. 284.

także muzyki¹⁴. Uciekając przed służbą wojskową w czasie wojny francusko-pruskiej, Antoni udał się do Ameryki. Jego podróż z Bremerhaven do Nowego Jorku trwała 16 dni. W Chicago 31 marca 1871 r. powitał go brat Jan¹⁵ (który później był członkiem Związku Narodowego Polskiego w Ameryce, delegatem do spraw Związku z ramienia Gwardii Pułaskiego w Northheim, Wisc. w 1880 r.)¹⁶.

Początkowo Antoni pracował jako robotnik na linii kolejowej Illinois Central. Jednak w 1872 r., gdy zachorował organista nazwiskiem Wilandt, Małłek objął jego posadę w kościele św. Stanisława Kostki w Chicago. Tu, w tym samym roku, założył pierwszy polonijny chór kościelny w Chicago. Chór śpiewał podczas mszy św. z towarzyszeniem polonijnej orkiestry Ławieńskiego¹⁷.

W parafii św. Stanisława Kostki w 1872 r. Małłek znalazł się w grupie działaczy Towarzystwa św. Józefa. Stworzyli je najmłodszy przybysze, ideowo powiązani z Gminą Polską, razem ze starszym Towarzystwem św. Stanisława Kostki. Z czasem (por. niżej) członkowie Towarzystwa św. Józefa wzniosą własny kościół¹⁸.

W 1873 r. Antoni sprowadził do Ameryki młodszego brata Konstantego, także muzyka i organistę (ur. 26 lipca 1855 w Wałdowie, zm. 21 lipca 1919)¹⁹. On również stanie się jednym z najważniejszych działaczy ruchu śpiewaczego w Ameryce. To w jego domu w Chicago 22 października 1878 r. po

¹⁴ *Jubileusz*, s. 5; K r u s z k a, *Historia*, t. IV, s. 52; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 24-25. Matką Antoniego była Anna, *de domo* Dobek.

¹⁵ K r u s z k a, *Historia*, t. IV, s. 52; *Jubileusz*, s. 5; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 25; *Ś.p. Antoni Małłek*, „Dziennik Chicagoski” 5 II 1917, s. 6.

¹⁶ S. O s a d a, *Historia Związku Narodowego Polskiego*, t. I, Chicago 1905, s. 150. Jan Małłek był sekretarzem Komitetu Budowy Hali Pułaskiego w parafii św. Wojciecha w Chicago, którą otwarto w 1892 r. – W a l d o, *Sokolstwo*, s. 403.

¹⁷ *Jubileusz*, s. 5-6; K r u s z k a, *Historia*, t. IV, s. 49; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 25.

¹⁸ K r u s z k a, *Historia*, t. X (Milwaukee 1907), s. 5-6.

¹⁹ B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 25. Blejwas podaje biogram Konstantego (na s. 249-250) – studiował w Kentucky i w Chicago, pracował pięć lat w szkole św. Wojciecha i był nauczycielem i muzykiem w Northheim, Wisconsin. Tam także był kapitanem Kadetów Pułaskiego. Został delegatem na pierwszy sejm Związku Narodowego Polskiego, a także na kolejne sejmy. Od 1882 r. w Milwaukee był organistą w kościele św. Jacka. Stworzył i kierował wieloma chórami – Moniuszko, Harmonia, Kalina, Lutnia, Gopłanie. Często występowały one podczas uroczystości, akademii, uroczystości. W Milwaukee brał udział także w polityce miejskiej – wybrano go np. do Zarządu Szkół Milwaukee, był radnym w polskim 14 okręgu wyborczym. Później przeniósł się do parafii św. Wojciecha.

raz pierwszy zebrali się organizatorzy świeckiego chóru Harmonia (później towarzystwo stało się po prostu grupą Związku Narodowego Polskiego)²⁰.

W latach 1873-1874 Antoni Małek pracował jako organista w kościele św. Stanisława w Milwaukee. Stworzył tam w 1873 r. „pierwszy chór w parafii św. Stanisława w Milwaukee”. W 1875 r. jego wysiłkiem powstał chór św. Kazimierza w Northeim, Wis., w parafii pod tym wezwaniem. Małek pracował tam w latach 1875-1880²¹, także jako nauczyciel²². Wacław Kruszką cytuje słowa z końca lat siedemdziesiątych lub początku osiemdziesiątych XIX wieku: „Śpiewy kościelne pod dyktando byłego nauczyciela Antoniego Małek [sic!] tak daleko doprowadzone, że równają się śpiewom po większych miastach. Pomędzy Polakami w całej Ameryce nie usłyszysz piękniej odśpiewanej Mszy św. po łacinie, najslawniejszych kompozytorów, ani pieśni narodowych na głosy, jak w Northeim”²³. Zakładał i inne chóry – męski chór, później połączony z Gwardią Pułaskiego w Northeim, Wisc., gdzie objął posadę organisty i nauczyciela muzyki (w latach 1875-1880). W Newton, Wisc., w kościele niemieckim stworzył chór męski, a w irlandzkim w Memee, Wisc., chór żeński. W tym ostatnim mieście stworzył również szkołę śpiewu. W czasie obchodów 100-lecia Niepodległości Stanów Zjednoczonych chór św. Kazimierza w Northeim pod jego batutą wykonał pieśń *Patrz Kościuszkę na nas z Nieba*²⁴, zaś Małek „na czele 10 sekcji szwadronu polskich ułanów przedstawiał Kazimierza Pułaskiego, ogromnie imponując Amerykanom”²⁵. W Milwaukee Towarzystwa Moniuszko, a później Harmonia powstały między innymi z inicjatywy jego brata Konstantego, lecz zapewne przy wsparciu Antoniego²⁶.

W 1879 r. wybrano go sędzią pokoju w hrabstwie Manitowoc, Wisc.: „Podczas jego urzędowania bronił Polaków, aby przez Niemców nie byli pokrzywdzeni: łagodził i uspokajał często drażliwe sprawy swych rodaków”.

²⁰ B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 24.

²¹ *Jubileusz*, s. 6; K r u s z k a, *Historia*, t. IV, s. 49.

²² Wacław Kruszką w: *Ameryka w pamiętnikach Polaków*, wybór i opr. B. Grzełowski, Warszawa 1988, s. 262 – jest to przedruk fragmentów autobiografii *Siedem siedmioletni, czyli pół wieku życia*, Poznań–Milwaukee 1924.

²³ K r u s z k a, *Historia*, t. VII (Milwaukee 1906), s. 86.

²⁴ *Jubileusz*, s. 6; K r u s z k a, *Historia*, t. IV, s. 49, 52; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 25.

²⁵ O s a d a, *Historia Związku*, s. 77.

²⁶ E. Orzechowski (*Teatr polonijny w Stanach Zjednoczonych*, Wrocław–Warszawa 1989, s. 73) przypisuje ich powstanie Antoniemu; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 25.

ków”²⁷. 11 listopada tego roku ożenił się z Anną Zych, pochodzącą z Northheim, Wisc.²⁸

W roku 1880 Małłek uzyskał posadę organisty w parafii Świętej Trójcy w Chicago (potocznie zwanej Trójcowem) i pracował tam do 1904 r. W Trójcowie w 1883 r. zorganizował Towarzystwo Śpiewu Harmonia, 28 września 1883 r. – męskie towarzystwo śpiewacze w parafii Świętej Trójcy, 8 kwietnia 1888 r. – żeński chór Wanda, wreszcie męski Chopin (decyzję powzięto 11 czerwca 1888 r.)²⁹.

Tak oto Małłek okazał się niezwykle rzutkim animatorem i propagatorem ruchu śpiewaczego i do końca życia nim pozostał. W kościele Świętej Trójcy pracował również jako nauczyciel śpiewu i dyrygent. Tutaj zaczął komponować i z sukcesem wydawać druki muzyczne. W 1884 r. zakupił maszynę drukarską, by drukować śpiewniki i podręczniki do nauki śpiewu. W lipcu 1886 r. ukazał się pierwszy numer pisma „Ziarno”, które określił jako „wydawnictwo poświęcone miłośnikom muzyki i śpiewu narodowego, oraz życiu społeczno-towarzyskiemu Polaków w Ameryce”. Zamieszczano w nim teksty na temat roli śpiewu w utrzymywaniu uczuć patriotycznych, znaczeniu dykcji w śpiewie, relacje z muzycznego życia Chicago, recenzje z wydarzeń muzycznych Polonii, później informowano o życiu organizacyjnym Związku Śpiewaków Polskich w Ameryce. Pismo (w założeniu miesięcznik) ukazywało się nieregularnie w latach 1886-1903³⁰.

Mieszkając w Trójcowie, uwikłał się w głośny spór między zwolennikami Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego (ZPRK), zmartwychwstańcami oraz działaczami Gminy Polskiej (a później Związku Narodowego Polskiego – ZNP). Spór dotyczył – po pierwsze – wizji przyszłości Polonii oraz definicji jej tożsamości³¹. W Trójcowie nowsi imigranci zaczęli aktywnie przyciągać do ZNP parafian. Doszło tu do głosu nowe, młodsze pokolenie – m.in. Józef Gillmeister, jeden z założycieli ZNP w Filadelfii, Franciszek Jabłoński, redaktor „Zgody”, i Antoni Małłek.

²⁷ Ś.p. Antoni Małłek, s. 6.

²⁸ *Jubileusz*, s. 6; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 25; K r u s z k a, *Historia*, t. III (Milwaukee 1905), s. 132.

²⁹ *Jubileusz*, s. 6; K r u s z k a, *Historia*, t. IV, s. 49; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 1, 25.

³⁰ W a l d o, *Sokolstwo*, s. 344; K r u s z k a, *Historia*, t. V, (Milwaukee 1905), s. 10; B l e j w a s, *The Polish Singers*, s. 25, 294.

³¹ Spór przejrzyście przedstawia A. Brożek, *Polonia*, s. 59-63 n.; znacznie szerzej: J. J. P a r o t, *Polish Catholics in Chicago, 1850-1920*, DeKalb: Northern Illinois University Press 1981.

ANTONI MAŁŁEK (1851-1917)
AN ACTIVIST OF THE POLISH COMMUNITY IN AMERICA:
A MUSICIAN AND A POLITICIAN

S u m m a r y

Antoni Małłek was one of the most outstanding activist in the Polish community in America. He emigrated from the Polish territory annexed by Prussia to the United States in 1871. Being educated in music he established the first Polish church choir at the Saint Stanisław Kostka parish in Chicago. In the next years he established several more choirs, among others one at the Saint Stanisław parish in Milwaukee (1873), a men's choir at the Saint Kazimierz parish in Northeim (1875), a women's choir „Wanda” and a men's one named „Chopin” at the Saint Trinity parish in Chicago (1888), as well as „Chojnia”, which he conducted together with his brother, the organist Konstanty Małłek. He became an outstanding activist and promoter of choir movement. In 1886 he started the musical periodical „Ziarno”. In 1888 he established the Association of Polish Singers in America, and he took up the position of its General President. He was also involved in Polish community's political life, supporting the democratic-liberal side. In 1889 he became the General Secretary of the Polish National Association. In 1897 he established the Fryderyk Chopin Singing Society.

Translated by Tadeusz Karłowicz